

ACTIVITATEA CENTRULUI DE INFORMAȚII „B” AL ARMATEI ROMÂNE ÎN TIMPUL BĂTĂLIEI PENTRU ODESSA (1941)

Pavel MORARU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

La 22 iunie 1941, Armata română s-a angajat în războiul împotriva U.R.S.S., în vederea eliberării Basarabiei și a nordului Bucovinei de sub ocupația sovietică. Însă, ofensiva a fost continuată și la est de Nistru, urmărindu-se înfrângerea totală a adversarului.

În teritoriul dintre Nistru și Bug, cea mai importantă bătălie a fost cea pentru Odessa, care a însemnat lupta pentru stăpânirea întregului spațiu transnistrean.

Misiunea pentru cucerirea Odessei i-a revenit Armatei a IV-a române, care până la victoria din 16 octombrie 1941 și-a fundamentat deciziile tactico-militare pe datele furnizate de serviciile de informații atașate. Unul dintre acestea era Centrul de Informații „B”, care, în principal, pe baza informațiilor obținute de la prizonieri și dezertori, a reușit să pună la dispoziție date importante armatelor de operațiuni.

Cuvinte-cheie: *Armata română, activitate de informații, centru de informații, prizonier de război, Odessa.*

CENTER “B” INTELLIGENCE ACTIVITY OF ROMANIAN ARMY DURING THE ODESSA BATTLE (1941)

On June 22, 1941, the Romanian Army had engaged in the war against the USSR, in order to liberate Bessarabia and Northern Bukovina from Soviet occupation. But then the offensive continued even on the eastern side of Dniester, intending the total defeat of the opponent.

In the territory between the Dniester and the Bug, the most important battle was that for Odessa, that aimed for the possession of the whole Transdnestrian territory.

The mission for occupation of the Odessa was due to Romanian Fourth Army, which until the victory from October 16, 1941, has substantiated its strategic military decisions based on intelligence services' information. One of those services was the Information Centre "B". It was able to provide important data to the operation armies basing mainly on information obtained from prisoners and deserters.

Keywords: *Romanian Army, intelligence activity, intelligence centre, prisoner of war, Odessa.*

1. Organele de informații românești pe frontul Odessei (1941). Centrul de Informații „B”

După eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei (22 iunie – 26 iulie 1941) de sub ocupația sovietică, unitățile Armatei române au continuat luptele împotriva inamicului și dincolo de Nistru. Această decizie, luată de conducerea României, se baza pe concepția militară a luptei contra adversarului până la capitularea lui.

În teritoriul dintre Nistru și Bug, confruntarea cea mai crâncenă și îndelungată cu forțele sovietice a fost pentru cucerirea orașului Odessa, care a însemnat însăși bătălia pentru Transnistria, fiind și „una din cele mai mari operații de asediu din secolul XX”. Această misiune au executat-o unitățile Armatei a IV-a române.

Victoria obținută la 16 octombrie 1941 împotriva unui dușman deosebit de puternic (Armata sovietică era cotate la acea vreme ca a doua din Europa, iar după unele studii recente – chiar și prima din lume [10]; forțele sovietice angajate în această bătălie nu au depășit 150.000 de militari din trupele de uscat, 1.000 de avioane și întreaga Flotă militară sovietică a Mării Negre, iar efectivele românești au constat din 400.000 de militari, 650 de avioane, două vedete rapide, un submarin și câteva sute de piese de artilerie, sprijinite de două escadrile de bombardament în picaj germane) s-a realizat cu mari pierderi și sacrificii: pe parcursul luptelor (8 august – 16 octombrie 1941) Armata a IV-a română a înregistrat 17.729 de morți, 63.345 de răniți și 11.471 de dispăruți, iar unitățile Armatei roșii în perioada 2 iulie – 16 octombrie au avut pierderi și mai grele: circa 160-180.000 de morți și răniți și 66.000 de prizonieri luați de Armata română [11, 70].

Locul central în fundamentarea deciziilor militare ale unităților militare române l-a avut fluxul informativ asigurat de serviciile de informații românești. Pe frontul Odessei acțiunea informativă și contrainformativă era asigurată de câteva structuri specializate, printre care centrele înaintate ale S.S.I. [7] și Centrul de Informații „B” al M.St.M. al Armatei române. Centrul înaintat Nr. 1 al S.S.I. (sau Centrul Informativ *Galați*) era condus de căpitanul Nicolae Tomescu, în timp ce Centrul înaintat Nr. 2 al S.S.I. (sau Centrul Informativ *Iași*) s-a aflat sub comanda maiorului Gheorghe Balotescu, care va deveni, imediat după cucerirea Odessei și pe

tot parcursul războiului, șef al Centrului de Informații Nr. 2 Chișinău al S.S.I. (numit și Centrul Nr. 2 Est sau Centrul *Basarabia*) [11, p.112].

„În cursul lunii septembrie 1941, – își amintea colonelul I. Lissievici, șeful Secției I Informații din S.S.I. – Centrele Informative Iași [Nr. 2] și Galați [Nr. 1] continuau să acționeze pe frontul Armatei a 4-a, primul activând în zona Corpului 1 Armată aflat cam la centrul dispozitivului (din a treia decadă a lunii septembrie 1941 a operat pe lângă Corpul 3 Armată român – *n.n.*), iar secundul în zona Diviziei 21 Infanterie de la extrema dreaptă a acestuia. Cum Armata a 4-a întâmpina mari dificultăți în înaintarea sa spre Odessa, șefii celor două centre informative au încercat să obțină informații din zona frontului trupelor inamice, făcând uz de agenți. Imediat ce mi s-a raportat despre aceste încercări, am dispus să se renunțe la ele; dificultățile de a strecura agenți prin frontul inamic erau așa de mari, încât toți riscau să fie arestați. În atari condiții, acești agenți sigur ar fi dăunat intereselor noastre și în niciun caz să ne ajute. Totuși, pentru obținerea de informații din zona dispozitivului inamic, am dispus ca ambele centre informative să intensifice și să aprofundeze interogarea prizonierilor sovietici, aceștia constituind principala sursă informativă, față cu posibilitățile noastre. Știrile importante și urgente interesând *Marile Unități* române să fie comunicate direct și acestora, spre a putea fi exploatate la timp” [3, 149-150]. Deoarece „în acei ani căutarea și procurarea informațiilor s-au bazat pe exploatarea informativă a prizonierilor și a documentelor găsite pe câmpul de luptă”, au avut loc „foarte puține angajări de informatori” [3, 194].

Centrul de Informații „B” era unul dintre organele informative și contrainformative ale Armatei, constituite încă la începutul anilor 30 și instalate pe granițele României (în Est, Vest și Sud; în Nord acțiunea informativă era mai slabă, având în vedere bunele relații cu Polonia [9, 81-82]), pentru acțiunea externă [4, 135]. Pentru acțiunea internă, în centrele importante din România (București, Iași, Cluj-Napoca, Chișinău), Armata dispunea de așa-numitele *Birouri Statistice Militare* – organe de informații, numite astfel pentru a camufla atribuțiile lor informative și contrainformative [2, 48].

Sediul Centrului s-a aflat la Chișinău (la Cernăuți activa Centrul de Informații „A”) și avea printre misiuni culegerea informațiilor militare din spațiul sovietic. Dar, odată cu declanșarea războiului, s-a pus în mișcare spre Est, însoțind armatele de operațiuni. La conducerea Centrului era lt.-col. Alexandru Ionescu, de la numele căruia Centrul a primit denumirea conspirativă de *Alion* (de la primele două litere ale prenumelui și primele trei litere ale numelui).

În bătălia pentru Odessa a fost atașat Comandamentului Armatei a IV-a române și a înaintat împreună cu unitățile de operațiuni, până în Crimeea și Taman (pe lângă postul de comandă al Corpului de Cavalerie). În primele luni ale anului 1943 a început pregătirile pentru retragerea la Tiraspol, fiind înlocuit în Crimeea de Subcentrul Nr. 6 „Simferopol” (condus de maiorul Vasile Patriche) și Subcentrul „Taman” (nou înființat) al Centrului de Informații „H” [4; 5]. La 12 mai 1943 a plecat din Simferopol eșalonul Centrului „B”, cu destinația Tiraspol.

Odată instalat la Tiraspol, Centrul „B” s-a ocupat de identificarea, arestarea și cercetarea parașutiștilor și partizanilor, precum și a suspecților din Transnistria. Rezultatele activității erau raportate M.St.M. (Secției a II-a), Armatei a III-a și Corpului 3 Armată român (prezentând la anumite perioade de timp câte o *Sinteză Contrainformativă asupra situației generale din Transnistria*), iar alte structuri informative din zonă erau informate numai „spre știință”.

La începutul anului 1944, la Odessa acționa Subcentrul Nr. 5 Informații al Centrului „B”, condus de maiorul Theodor Botezatu și care a trecut în subordinea Centrului „H”. Subcentrul „Odessa” urma să asigure acțiunea informativă și contrainformativă în zona de la sud de linia Zuri – Jerebkovo – Semenovka din sectorul trupelor române.

Spre sfârșitul lunii martie 1944, „Biroul Lt.-colonel Alion” s-a evacuat din garnizoana Tiraspol, deplasându-se împreună cu Comandamentul Armatei a IV-a române spre Iași [4, 137-139].

La 29 martie 1944, Secția a II-a a M.St.M. a stabilit limitele zonelor de acțiune ale Centrelor „A”, „B” și „H”:

- ✓ între Centrul „A” și „B” – Târgu Frumos (la Centrul „A”), Băcești, Stănișești, Tecuci (la Centrul „B”);
- ✓ între Centrul „B” și „H” – Orhei (la Centrul „H”), Vorniceni, Bujorul, sud Albița, râul Prut până la vărsarea lui în Dunăre (la Centrul „B”).

Axul de deplasare pe timpul operațiunilor a centrelor informative era: Fălticeni, Roman, Bacău, Focșani (pentru Centrul „A”), Iași, Vaslui, Bârlad, Nămolosa (pentru Centrul „B”), Chișinău, Huși, Bârlad, Focșani (pentru Biroul Statistic Militar Chișinău). Rezidența Iași a Biroului Statistic Militar Chișinău trecea în sub-

ordinele Centrului „B”, iar Biroul Statistic Militar Chișinău urma să se retragă din Chișinău spre vest la Focșani [4, 219].

După ieșirea României din războiul antisovietic (23 august 1944), centrele informative de la granița de răsărit (din Basarabia și Bucovina) au fost desființate sau plasate pe Frontul din Vest pentru a sprijini informativ unitățile Armatei române în campania antihitleristă.

În teritoriile eliberate/ocupate de trupele sovietice a urmat acțiunea structurilor de contrainformații SMERȘ, de identificare și arestare a agenturii românești [7, 269-290; 8].

2. Activitatea informativă a Centrului „B” în bătălia pentru Odessa

Exploatarea prizonierilor și a documentelor găsite pe câmpul de luptă au constituit principalele surse de informare pentru structurile speciale românești în luptele pentru Odessa. Ele au adus suficiente date cu caracter militar despre inamic, mulțumind comandamentele unităților române din zonele respective. La 30 august 1941, Corpul 3 Armată prin adresa nr. 22.711 i-a comunicat M.C.G. român că, în timpul operațiilor de la est de Nistru, personalul S.S.I. care activa în sectorul de front repartizat „a depus o muncă neobosită în culegerea informațiilor ce le-au comunicat la timp și care exploatându-le a ajutat mult mersul operațiilor prin indicarea dispozitivului și organizării de apărare a inamicului” [11, 64].

Ion Lissievici relatează că prizonierii erau utilizați în principiu numai pentru procurare de informații externe, în limita capacității și cunoștințelor mai mult sau mai puțin restrânse ce le aveau în legătură cu unitatea, eventual Marea Unitate, din care făceau parte [3, 192].

Pentru lucrul cu prizonierii, Secția a II-a a M.St.M. al Armatei române a elaborat *Instrucții speciale pentru exploatarea prizonierilor*. Potrivit lor, cel ce interoga trebuia să cunoască foarte bine organizarea unităților inamice, activitatea lor din sectorul respectiv, dotarea cu armament și caracteristicile acestuia etc., „pentru a nu se lăsa indus în eroare de prizonieri, în mod voit sau din ignoranța acestora”. Se atrăgea atenția asupra faptului că „interogatoriul trebuie luat cu bunățate și răbdare, fără asprime și se vor face toate eforturile ca să se dea prizonierilor ceva mâncare înainte și tutun, dacă nu au”. Fiecare prizonier trebuia interogat în parte (nu în grup). Prizonierul care refuza să ofere informații trebuia lăsat și interogat mai târziu. Exploatarea informativă a prizonierilor urmărea obținerea de informații noi, dar și verificarea informațiilor deja cunoscute (dispozitivul unităților sovietice pe teren, efective, pierderi suferite, rezervele unităților, amplasarea armamentului greu, câmpuri minate, fortificații etc.) [6, 45-47].

Unii prizonieri și dezertori au oferit informații puține, din cauza aflării scurte pe front. Alții, fiind tanchiști, aviatori, marinari etc., au oferit informații tehnice și operative prețioase. Atât prizonierii, cât și dezertorii erau din diverse pături sociale (învățători, ingineri, țărani, muncitori), de diferite etnii (ruși, ucraineni, caucazieni, moldoveni) și din diverse regiuni ale U.R.S.S. – Ural, Crimeea, Odessa, din satele moldovenești din Crimeea și din stânga Nistrului.

Printre agenții trimiși în liniile inamice de către Centrul de Informații „B” au fost: Mălai Mare, Crăciun Volodea [1, 551] și alții.

Cunoașterea adversarului era de importanță capitală. Aceasta presupunea o muncă minuțioasă – de procurare (prin dezertori și prizonieri) și verificare a datelor și informațiilor, în vederea stabilirii dispozitivului și a intențiilor inamicului. Se lucra exact ca la un puzzle. Totodată, trebuia urmărită starea de spirit a adversarului și a populației din spatele frontului inamic. Trebuia aflat și ceea ce știa adversarul despre dispozitivul inamic. În funcție de întregul tablou care se contura, erau luate deciziile și măsurile cele mai potrivite situației.

Pe parcursul acestei campanii, „notele informative” zilnice, înaintate de organele informative armatelor de operațiuni, conțineau în special date referitoare la: trupele inamice din linia I-a, amplasarea unităților de rezervă, mișcarea trupelor, intențiile inamicului, dotarea lui, moralul ostașului sovietic și român, starea de spirit a populației din regiune etc. De asemenea, erau întocmite rapoarte pe o anumită problemă – *Dislocarea unităților (sovietice – n.n.) în jurul Odesei* (29 august 1941) [1, 144-150 a], *Modul de recrutare a echipelor de spioni și a bandelor de teroriști la N.K.V.D. din Odessa* (1 septembrie 1941) [1, 209-210], *Organizarea N.K.V.D. și G.U.G.B. (Comisariatul Poporului de Interne și Direcțiunea Siguranței Statului)* (2 septembrie 1941) [1, 525-534], *Apărarea Odesei* (3 septembrie 1941) [1, 243-247], *Unități de tancuri aflate în sectorul Odessa* (12 septembrie 1941) [1, 394-402], *Modul cum se face propaganda în Armată (sovietică – n.n.)* (17 septembrie 1941) [1, 514-516], *Organizarea Secției Speciale a ministerului din Direcțiunea Siguranței Statului (sovietic – n.n.)* (19 septembrie 1941) [1, 521-522], *Lucrări subterane la Odessa și împrejurimi* (2 octombrie 1941) [1, 627-630] etc., etc. De asemenea, cele două centre informative au reușit să procure

mai multe materiale necesare, cum ar fi: o hartă sovietică a Odesei (din 1929) [1, 140, 775], schița cu punctele principale de alimentare cu apă a orașului Odessa (cu excepția uzinei de apă de la Belaievka) (septembrie 1941) [1, 561-562]; către data de 14 septembrie 1941 au identificat amplasamentul a 75 de depozite din Odessa (cu indicarea străzii și a naturii mărfurilor depozitate), 7 garaje mari (parcuri auto) [1, 769-773].

După cucerirea Odesei (16 octombrie 1941), unii prizonieri și dezertori, originari din Odessa, au oferit servicii benevole, pentru identificarea comuniștilor și a altor elemente ostile noii autorități [1, 706].

La 17 august 1941, Centrul „B”, în baza informațiilor obținute de la prizonierii sovietici Bondarenko Vasili (din Novo-Alexandrovca) și Natik Vasili (din comuna Danilovca, regiunea Cernigov) [1, 13] a aflat, deși tardiv, date interesante despre dispozitivul militar sovietic de pe linia Nistrului, pe care Armata română deja o depășise. Era vorba despre fortificațiile formate din ambrazuri și cazemate, de la Dubăsari și până la Maiaki (sectorul – ukrepraion nr. 82, cu postul de comandă la Tiraspol), în care se aflau șase batalioane de mitraliere, fiecare cu câte cinci companii (toate în linia I). Pentru descrierea unei cazemate, a fost luat exemplul cazematei nr. 651. Ea era amplasată la liziera de nord-vest a satului Butur, într-o stâncă, la o distanță de 600 de metri de Nistru. Avea o cupolă de oțel, sub care era instalată o mitralieră cu un dispozitiv pentru trageri antiaeriene și asupra țințelor terestre. La 4 august 1941, o parte din aceste batalioane au primit ordin să se retragă [1, 16-17]. Prizonierul Natik relatează că batalioanele s-au retras pe direcția Odessa. „Mâncare caldă nu am avut. Comandanții mei au fugit și mai târziu nu s-au întors, decât numai unii din ei. Pe comandantul Batalionului meu nu l-am mai văzut. Starea de spirit între soldați este foarte nemulțumită, mai cu seamă din cauza grabei cu care fug toate autoritățile comuniste, furând și luând cu ele tot ce e mai bun” [1, 13].

S-a adus la cunoștință și ceea ce a declarat, la mijlocul lunii august 1941, prizonierul Avetisian Babken (din orașul Kars, Turcia): „Regimul în Armata roșie era insuportabil. Comandamentul nu se simțea stăpân pe situație și integral se afla sub controlul comisarilor politici. Pentru cele mai simple suspiciuni, organele unităților speciale și oamenii lor de încredere [il] cercetau pe comandant. [...]. În general, nimeni nu ar fi putut să se erijeze în apărător al vreunui dintre acești ofițeri arestați (în anii 30 – *n.n.*), căci ar fi fost considerat și acesta dușman al poporului”. În privința moralului ostașului sovietic, prizonierul relatează: „Pe timpul operațiilor, starea de spirit a ofițerilor și a soldaților era foarte redusă. În fiecare zi se mărea numărul dezertorilor. În ultimul timp, predarea la inamic a luat o formă îngrijorătoare, căci se producea în masă. [...] Erau timpuri când nu se dădea masa câte două-trei zile. Au fost multe cazuri când ofițerii inferiori și soldații rămâneau cu picioarele goale, din cauza lipsei de încălțăminte. Unitățile duceau lupte fără a cunoaște situația și misiunea, deoarece lipsea conducerea marilor unități. Comandanții nu cunoșteau deloc situația de pe front. Astfel, din momentul retragerii Regimentului (din care a făcut parte prizonierul – *n.n.*) de la Prut și până ce a ajuns în apropiere de Odessa, nimeni nu avea cunoștință de situația adevărată a frontului. În ziare se spunea întotdeauna că situația este neschimbată, deși ei înșiși parcursese în retragere câteva sute de kilometri. În ultimul timp, mare parte din soldați și ofițeri au fost împușcați pentru dezertări și refuzul de a executa ordinele. Conform ordinului dat de Stalin, organele militare și civile erau datoare ca, în retragerea lor, să distrugă tot ce e mai de preț. Din cadrele celor mai credincioși soldați din unitate se formau echipe, care urmau să rămână în spatele frontului germano-român. Acestea li se dădeau misiuni teroriste. Cu recrutarea acestor elemente se îndeletniceau organe[le] speciale. Comandantul unității respective nu era informat despre felul cum se organizau aceste echipe. Mulți ofițeri și soldați nu se predau Armatei româno-germane numai pentru motivul că au fost avertizați că aici prizonierii sunt schingiuiți și împușcați. Însuși prizonierul declară că stătea la îndoială dacă e cazul să se predea. Ajungând însă aici, a constatat că tot ceea ce li se spunea acolo sunt minciuni și că este foarte bine tratat de autoritățile noastre militare” [1, 108 a-110]. Un alt prizonier, Suvorchin Clement, comisar politic, declara că „se simțea jenat în a explica soldaților pierderile Armatei germane, care, după relatările sovietice, se ridicau la 10.000 avioane, pe când ale rușilor de abia au atins cifra de 700” [1, 514].

De la etnicul german de pe Volga, Felde Karl (din colonia Grium), luat prizonier, serviciile de informații românești au obținut noi date despre situația germanilor din U.R.S.S. Prizonierul era în grad de locotenent, cult, urmând doi ani de zile Institutul Pedagogic din orașul Engels și un an și jumătate Școala Militară de Infanterie din Astrahan, pe care a absolvit-o la 15 iunie 1941. A fost repartizat în sectorul nr. 82 fortificații din Tiraspol. Deoarece era de origine etnică germană, prizonierul spunea că „a fost tot timpul suspectat și persecutat”.

La 22 iunie 1941, batalionul lui a primit ordin să treacă Nistrul și să ocupe cazematele construite de autoritățile românești în anul 1940. Apoi, până la 18 iulie militarii, împreună cu civilii mobilizați, au săpat tranșee

la Gâsca, nord-vest Căușeni și vest Zaim. La 18 iulie postul de comandă al batalionului său s-a retras la 2 km nord-est de Tiraspol. La începutul lunii august a început retragerea pe direcția Suclea – Strassburg – Iasska – Odessa.

În privința moralului soldatului sovietic prizonierul a declarat că, „dacă stai de vorbă separat cu câte un soldat sovietic, acesta recunoaște că ar abandona bucuria arma și s-ar preda. [...] În general, soldații sovietici nu-ți pot da seama de sensul războiului pentru ei. Cea mai mare parte din ei sunt nemulțumiți de regimul sovietic, care le-a distrus căminurile și i-a lăsat să trăiască în mizerie”.

Despre locurile natale prizonierul spunea că acolo locuiau aproximativ un milion de etnici germani, colonizați încă de pe timpurile împărătesei Ecaterina a II-a. Dintre ei, doar foarte puțini erau membri ai Partidului Comunist. Până în anul 1929 au avut un nivel de trai satisfăcător. Dar, a urmat perioada de colectivizare a agriculturii, care a dus la pauperizarea populației și la deportarea în Siberia a aproximativ 30% din germanii de acolo, pe motiv că erau țărani înstăriți. Apoi, în anul 1933 s-a declanșat foametea, care în unele colonii germane a dus la moartea a 50% din populație [1, 116-119].

Un alt prizonier, Țibulski Ilia din satul Loev, de lângă Kiev, interogată în acele zile de la mijlocul lunii august 1941, a declarat că „la începutul războiului starea de spirit a soldaților și ofițerilor era mai ridicată. După câțva timp, când s-a aflat de înaintarea germană și pierderea unei bune părți de teritoriu, chiar în rândurile ofițerilor au început comentarii. Aceștia criticau întrucâtva conducerea Armatei Roșii și începeau să-și dea seama de realitate”. Soldații îi întrebau pe superiorii lor: „Unde sunt tancurile noastre? Unde sunt avioanele noastre? De ce linia Stalin a fost străpunsă atât de repede de Germani, când era considerată ca cel puțin egală cu linia Maginot sau Siegfried?” [1, 121-124].

Aceeași stare precară a moralului soldatului sovietic era relatată și de un alt prizonier, Iakovlev Ivan din satul Pojario, regiunea Novgorod: „Faptul că unitățile sovietice se retrag mereu a produs o impresie foarte rea asupra soldaților și ofițerilor. Nu mai există încrederea în conducerea Armatei Roșii. Au crezut la început că vor rezista pe Nistru, însă, văzând că au fost împinși mai departe spre Est, au început să-și dea seama de situația gravă în care sunt. Nimeni nu le dădea explicații asupra cauzei retragerii” [1, 127].

Printre primele informații despre situația din Odessa au fost cele obținute la 23 august 1941 de la prizonierul Boltnev Vasili (din comuna Verhne-Spaskoe, regiunea Tambov). Acesta declara că „din discuțiile auzite de la ofițeri știu că Odessa este apărată de trei Divizii. În jurul orașului sunt făcute fortificații importante compuse din șanțuri de tragere, șanțuri antitanc, foarte mari, rețele de sârmă și numeroase câmpuri de mine. Toate drumurile sunt minate și barate. Din discuțiile auzite, conchid că rezistența principală se va face pe linia aceasta, care se întinde în jurul orașului, la o distanță de circa 5-10 km de la lizierele lui. Orașul este și el minat. Au mai avut speranțe că întăririle eventuale vor sosi dinspre Marea Neagră, astăzi eu văd imposibilitatea unei asemenea realizări” [1, 30; 44].

Informațiile privind fortificațiile din jurul Odesei au fost confirmate și de prizonierul Troz Ivan, care a spus: „Șanțuri antitanc sunt săpate în jurul Odesei, în fața cărora sunt întinse rețele de sârmă pe trei rânduri de pari. După aceste șanțuri sunt săpate șanțuri de tragere cu locașuri pentru mitraliere. Acest brâu de fortificații se întinde de la lizierele orașului, la o distanță de cca 6-8 km, și se întinde de la malul Mării Negre la Nord-Est de Odessa, până la Marea Neagră, la Sud de Odessa” [1, 37].

Un alt prizonier, Leontovici Nikolai din Odessa, spunea că șanțurile antitanc sunt pe două rânduri, la vreo 15 km de Odessa, și între ele sunt câmpuri minate. Prizonierul Leontovici declara că „comandantul meu (locotenentul Tkacenko al Regimentului 161 Infanterie), după cum am aflat, este și el luat prizonier. El este unul dintre cei mai răi comuniști, care a împușcat vreo 19 oameni până acum, cari au vrut să se predea. Din păcate, nu l-am văzut printre prizonieri. Noi ne-am fi predat demult, dacă nu era dânsul, care încontinuu umbla în spatele nostru cu revolverul și pentru cel mai mic semn de frică sau nedorință de a lupta ne împușca. În ochii mei au fost împușcați doi soldați cari i s-au părut suspecti. Toți soldații din regimente discută încontinuu posibilități de fugă, însă locul fiind deschis nu se prea poate fugi”. Despre populația din Odessa prizonierul informa că „așteaptă cu nerăbdare intrarea trupelor românești în oraș”, cu excepția evreilor, care „cu toții aproape s-au refugiat din oraș în carierele de piatră din Holodnaia Balka, unde s-au ascuns” [1, 39].

La 23 august 1941, informații despre situația din porturile Odessa și Sevastopol au fost furnizate de către prizonierul Botto Antonio. La Odessa erau: un crucișător, cu aproximativ 14 tunuri și 3 tunuri antiaeriene; 2 canoniere, cu câte 5 tunuri; circa 10 vânători de submarine. Pe insulele Berezani și Pervomaisk de lângă Oceakov, la intrarea în limanul Niprului și a Bugului, se aflau tunuri de coastă, îndreptate spre mare, precum

și tunuri antiaeriene. În portul Sevastopol se aflau: un vas de linie, cu mai multe tunuri de diferite calibre; 5 crucișătoare, hidroavioane, torpiloare, vase de pază, șalupe, submarine, vase comerciale etc. Vasele comerciale din portul Odessa, aproximativ 30, erau toate întrebuițate pentru transportul din Odessa în Marea Azov și în portul Novorossiisk a diferitelor instalații și materiale de război. Vasele de pasageri – vreo patru la număr, dotate cu mitraliere antiaeriene – erau folosite la transportul răniților.

Prizonierul interogat a mai relatat că la începutul lunii august 1941 vaporul de pasageri „Lenin”, de 4.500 de tone, s-a ciocnit de mine, în apropierea farului Sarîci, scufundându-se în timp de trei minute. S-ar fi înecat 1.200-1.300 de oameni, iar comandantul vasului s-a împușcat. Prizonierul a spus că mai cunoaște încă două cazuri similare: în luna iulie, două vapoare, trecând prin zona minată a strâmtoării Kerci, s-au ciocnit de mine proprii – unul s-a scufundat, iar al doilea, avariat, a fost remorcat în portul Kerci. Prizonierul susținea că aceste cazuri au avut loc din cauza că comandanților celor două vase nu li s-au furnizat informații privind zonele minate.

Concluzia principală a acestui interogatoriu a fost că autoritățile sovietice au o mare grijă în a păstra secretul referitor la zonele minate din mare, încât nu le oferă date nici comandanților de nave comerciale [1, 132-135].

Prizonierul Anisimov Nikolai, din Regimentul 161 Infanterie, a oferit date despre flota aeriană din Odessa. El a indicat două aerodroame pe care le cunoștea, cu hangare la suprafață și în subteran și un aerodrom pentru hidroavioane, în dreptul satului Usatovo, pe malul estic al Limanului Hadjibei. El estima că pe cele trei aerodromuri erau circa 200 de avioane și 20 de hidroavioane.

Și el a indicat existența șanțurilor antitanc, mari, pe două linii, pe drumul Odessa – Nikolaev, la 16 km de Odessa, lângă satul Alexandrovka. Șanțuri de tragere erau în jurul orașului, pe mai multe rânduri, iar rețelele de sârmă erau pe trei rânduri. Șoselele și drumurile de acces în oraș erau barate cu bârne. Și el confirma existența mai multor câmpuri de mine, precum și minarea mai multor obiective importante din oraș.

Prizonierul Anisimov spunea și el că populația evreiască a orașului s-a refugiat în satele din apropierea Odesei și că „aproape toți” evreii din Chișinău se aflau refugiați la Odessa. Evreii de la Chișinău ar fi încercat să meargă spre Nikolaev, dar nu au reușit să treacă Bugul și au revenit la Odessa [1, 40].

Informații prețioase a oferit și civilul Pasek Anatoli, originar din Odessa, mobilizat la săpat șanțuri anti-tanc la Novîi Kotovsk. El a vorbit despre fortificațiile din jurul Odesei: cazemate și adăposturi betonate (după Krivaia Balka, pe malul Mării Negre, în regiunea Arcadia și colonia Lustdorf), șanțuri anti-tanc (la Krivaia Balka și suburbia Moldovanca), șanțuri de tragere (în partea de nord-vest și vest a orașului, la 10 km de lizierele lui) etc. Artileria grea se afla la Arcadia, Lustdorf, Luzanovca, Langeron.

Prizonierul semnala că „în orașul Odessa se găsesc multe catacombe, intrarea în care duce dinspre Marea Neagră, de la Langeron, de la Arcadia și de la strada Kirilenko nr. ?, de la Monumentul lui Voronțov. În ultimul timp, aceste catacombe, care duc sub întreg oraș[ul], sunt puternic păzite de militari. Se construia ceva în aceste catacombe, însă nu știu ce. Toate fabricile sunt minate” [1, 41].

Un alt prizonier, Lescinski Ivan, originar din Odessa, a dat informații referitoare la centralele electrice din Odessa, la una dintre care a lucrat și el. Lescinski spunea că o uzină a fost demontată și evacuată la Samara, iar alta a fost închisă.

Despre fortificațiile de lângă Odessa acesta spunea că sunt alcătuite dintr-un șanț anti-tanc, o linie de sârmă ghimpată pe trei rânduri și un șanț de tragere. Linia de fortificații se întindea „de la Marea Neagră, începând de la liziera com. Luzanovca, la 1 km spre Nord-Est, continuă în jurul orașului, și anume: până la Limanul Kuialnik, în dreptul Sanatoriului, între Kuialnik și Hadjibei, până în dreptul Holodnaia Balka și de la Holodnaia Balka trece pe la Zastava I-a, trece peste C.[alea] F.[erată], ceva mai sus de Zastava și pe urmă, ocolind orașul dinspre Vest, iese la Marea Neagră, dincolo de Lustdorf”. Prizonierul a oferit informații și despre amplasamentul bateriei de coastă, a artileriei grele („la Luzanovca, 300 m Nord de liziera satului, în Grigorievca, sunt 5 tunuri, care bat peste 25 km pe Jivakova Gora, între limanuri, mai sus de Soldatskaia Slobodka”) și a unui aerodrom (la Strelbișnoe Pole), unde s-ar fi aflat maximum 60 de avioane (aerodromul de la Zastava a fost evacuat). Hidroavioane se aflau pe Limanul Hadjibei, vizavi de Sanatoriu.

A indicat locul unde își avea sediul N.K.V.D.-ul din Odessa – „pe strada Marazlevskaia, lângă parc, vizavi de str. Polițeiskaia” și miliția orașului – „pe str. Preobrajenskaia 48 sau 50, unde a fost mai înainte Prefectura de Poliție”.

În privința populației evreiești a orașului, el spunea că „au expediat familiile lor spre Ural, Samara și Siberia, însă sunt mulți rămași în Odessa din cauza greutăților de transport. Cei cari sunt cu serviciu au fost obligați să rămână și de aceea nu au putut pleca din oraș” [1, 4, 42].

Cu completări importante referitoare la fortificațiile din Odessa a venit prizonierul Tcacenco Evghenie, originar din Ilansk, „de pe C.[alea] F.[erată] transsiberiană”, inginer de profesie: „Jivakova Gora este organizată cel mai puternic: are numeroase cuiburi de mitraliere și șanțuri de tragere numeroase. Lângă Luzanovca, pe drumul spre Nicolaev și Voznesensk, sunt făcute la fel numeroase șanțuri anticar și șanțuri de tragere. Între Zastava 1 și Zastava 2 se găsesc numeroase cazemate betonate. Pe malul Mării Negre, până la Lustdorf, sunt amenajate multe baterii de coastă. Pe rada portului [Odessa] am văzut 3 sau 4 crucișătoare și cca 30 de distrugătoare. Submarine am văzut cca 30. Cred că armata care apără Odessa nu dispune [de] mai mult de 50-60 avioane” [1, 43-43 verso].

La 28 august 1941, Corpul 5 Armată îi raporta Comandamentului Armatei a IV-a despre un important dezertor, care s-a predat Diviziei 13 Infanterie*. Era vorba despre Erei Alexandru Dimitrovici, care s-a declarat „Inspector al regiunii Odessa pentru trupele de marină” și cunoștea „în detaliu situația din regiunea Odessa”. În această adresă era subliniat că, „deoarece la început [Erei Alexandru] avea impresia că va fi executat și a început să plângă, Comandamentul C.[orpului de] A.[rmată] s-a angajat pe *cuvânt de onoare* că viața îi este salvată, în scopul de a obține informațiile pe care le veți vedea Dvs. Ca atare, vă rugăm să binevoii a dispune să nu se calce cuvântul pe care l-am dat, mai ales că, din toate relațiunile pe care le avem, este un instrument demn de încredere și de la care se poate obține o diversitate de informațiuni de importanță imediată și generală (organizare politică etc.). Rugăm să binevoii a-i acorda un tratament deosebit de bun și să ne confirmați primirea”. Dezertorul a fost trimis spre o exploatare informativă urgentă, Centrului de Informații „B” [1, 13].

În urma cercetărilor efectuate de Centrul „B” s-a stabilit că Erei Alexandru era un important funcționar al N.K.V.D.-ului din Odessa – delegat al Secției Speciale, cu atribuții de control asupra activității și verificării loialității comandanților, comisarilor și a efectivului marinei din întreaga zonă a districtului Odessa. Deci, cunoștea foarte bine situația politico-militară din Odessa.

El a oferit informații exacte (aflăte în curs de verificare) despre dispozitivul defensiv al trupelor sovietice din jurul Odesei din data de 27 august 1941, amplasamentul spitalelor militare, al școlilor militare, despre aerodroame etc. Era dată fiecare unitate militară din jurul Odesei, cu numele comandanților.

În privința fortificațiilor din Odessa, dezertorul declara că „baricadele din interiorul orașului sunt dispuse pe mai multe linii, cuprinzând în medie câte două străzi mari. Sunt construite din saci de pământ, stâlpi de stejar, având în față raiuri (traverse – *n.n.*) de cale ferată. Lucrări în beton nu există. Baricadele sunt fără șanțuri. Pot fi distruse cu tunul. Au în față rezervoare de sticlă cu benzină, prevăzute cu dispozitivul de percuție a capsei pentru aprinderea benzinei sub greutatea tancului”. Dezertorul vorbea despre existența a câtorva linii de circulație de baricade: „Linia I trece pe lângă Școala Osaviahim, lângă Luzanovca. Linia II-a, Depozitele de cereale. Linia a III-a, uzinele *Octeabriscaia Revoluția*. Linia a IV-a, Abator. Linia a V-a, Leninscaia Miliția. Linia a VI-a, sub podul căii ferate”.

Dezertorul Erei susținea că digul spre limanul Hadjibei era minat, cu scopul distrugerii lui la momentul potrivit, pentru inundarea terenului, unind limanul și Marea. Însă, el spunea că o adevărată inundare nu se va putea realiza (apa va avea doar 15 cm adâncime), deoarece limanul și Marea aveau atunci cam același nivel.

Erei era de părere că dacă atacul împotriva Odesei „ar fi fost dat acum 6 zile (adică, la 23 august – *n.n.*), când nu începuse încă construcția baricadelor, atunci cucerirea Odesei ar fi fost mai ușoară”.

Referitor la moralul populației, dezertorul spunea că aceasta era nemulțumită din cauza problemei alimentare: „Zarzavaturi se găsesc foarte greu, iar celelalte alimente lipsesc cu desăvârșite. S-au introdus cartele pentru pâine și chiar pentru apă. O persoană matură are dreptul la 5 litri de apă pe zi. Cartele de pâine nu se eliberează, decât celor cari lucrează la baricade și obstacole antitanc”. Era prezentat cazul unei femei de 60

* Despre modul cum s-a predat Erei Alexandru aflăm din „Interogatoriul” luat lui Kilius Alfred din Odessa (de origine etnică germană, lucrător la un atelier de mobilă), cu care împreună a dezertat. Cei doi erau vecini la Odessa și în data de 27 august 1941, pe la ora 10 dimineața, Erei a venit la Kilius și i-a arătat un manifest românesc, în care era prezentată situația frontului. I-a propus să plece amândoi și să se predea trupelor româno-germane, motivând că viața lui este în pericol, deoarece i s-a ordonat să execute mai multe persoane, dar a refuzat să o facă. În seara zilei au plecat spre front și au trecut de linia sovietică. Au înaintat pe întuneric și, când au auzit vorbă străină, Kilius a început să strige în germană „Camarazi germani, veniți aici. Noi ne predăm”. S-au apropiat câțiva soldați români, cărora li s-au predat [1, 187-188].

de ani, căreia nu i s-au eliberat cartele pentru pâine decât după ce a fost dusă la ridicarea baricadelor. „Autoritățile sovietice fac zilnic razii prin oraș, prin tramvaie și piețe publice, ridicând orice bărbat valid, precum și femeii fără copii, cari sunt forțați să contribuie la lucrările de apărare a orașului”. De asemenea, nemulțumirile populației erau legate și de lipsa veniturilor, avându-se în vedere că multe întreprinderi au fost închise sau evacuate spre interiorul U.R.S.S. În acest context, era comentat nefavorabil ordinul lui Stalin de aplicare a „tacticii pământului pârjolit”, care putea complica și mai mult situația populației. Dezertorul spunea că populația aștepta „cu nerăbdare căderea Odessei”, pentru ca situația alimentară și umanitară să nu devină și mai complicată.

Lipsa alimentelor era resimțită și în Armata Roșie din cauza dificultăților din transporturi. În schimb, comandanților de unități li se distribuia zilnic câte 200 gr. de rachiu, iar soldaților – câte 100 gr. Rezervele de hrană ale orașului permiteau o rezistență de aproximativ 15 zile.

Radio Odessa funcționa numai prin difuzoarele instalate în stradă și transmitea comunicatele de război și alarmele aeriene. Locuitorii orașului au fost obligați să predea autorităților aparatele de radio de care dispuneau. Cei care nu le-au predat ar fi fost condamnați la 8-10 ani de închisoare.

Manifestele lansate de avioanele germane au avut un impact foarte mare asupra populației. Deși citirea și răspândirea lor era interzisă (era prevăzută o pedeapsă de 10 ani de închisoare), foarte mulți continuau să le difuzeze și să le comenteze favorabil. Prizonierul sugera ca să fie făcute manifeste în care să se spună că trupele româno-germane au ocupat orașele Nikolaev și Oceaov și că, în consecință, rezistența Odessei este inutilă. De asemenea, era propusă difuzarea manifestelor și în primele linii ale frontului sovietic, unde ostașii puteau lua cunoștință de ele cu o mai mare ușurință.

Dezertorul Erei spunea că existau foarte mulți ostași sovietici care nu doreau să lupte. Dintre aceștia, 52 au fost împușcați în noaptea de 20 spre 21 august.

Arhiva N.K.V.D.-ului din Odessa a fost evacuată în orașul Ulianovsk, lângă Ural. Tot acolo au fost evacuate și condamnații politici.

Centrul „B” considera că dezertorul cunoștea mult mai multe date interesante și că nu a putut fi exploatat informativ foarte bine, deoarece era extrem de obosit: a fost adus la Centru la 28 august 1941, la orele 21, după un drum cu mașina de circa 160 de km a fost interogat până la ora 03.30 dimineața, după ce în ziua precedentă a fost interogat și la alte eșaloane militare pe la care trecuse [1, 144-150 a; 181-184 a].

În zilele următoare, Erei Alexandru a mai fost exploatat informativ și Centrul „B” a reușit, în baza datelor furnizate, să elaboreze un vast studiu, intitulat „Organizarea N.K.V.D. și G.U.G.B. (Comisariatul Poporului de Interne și Direcțiunea Siguranței Statului)”, în care era prezentată structura și misiunea fiecărei subdiviziuni din cadrul N.K.V.D. și G.U.G.B., modul de recrutare a agenturii, lista de agenți deconspirați cu care a lucrat Erei [1, 525-534*].

Cel ce a dezertat împreună cu Erei, Kilius Alfred, vecinul său, a relatat că autoritățile sovietice au evacuat din Odessa „aproape toate instalațiile din fabrici și uzine”, le-au încărcat pe vase, vagoane și locomotive și le-au transportat în interiorul U.R.S.S. A fost evacuată și „aproape 50% din populația orașului Odessa”, iar cea mai mare parte a celor rămași „așteaptă să fie dezrobiți de sub jugul comunist”. Aprovizionarea orașului cu produse alimentare nu se putea face, iar pentru apă erau introduse cartele, deoarece apa nu mai era furnizată prin conducte. Informații cu caracter militar Kilius nu a putut oferi [1, 187-188].

De la mai mulți prizonieri și dezertori interogați Centrul „B” a aflat că autoritățile au dispus ca apărarea Odessei să se facă până la ultima suflare. Pentru a putea menține disciplina militară, autoritățile au recurs la măsuri represive extrem de dure: „Dacă în timpul luptelor un Comandant se ascunde, poate fi împușcat chiar de trupe din subordine. La comanda unității va putea trece un Plutonier sau chiar un soldat destoinic. Ofițerul are dreptul să împuște pe orice soldat, care nu trage în inamic, se ascunde sau se retrage fără ordin. Dacă unitatea este încercuită, trebuie să încerce prin toate mijloacele să iasă din această situație. Cine propune să se predea inamicului, fie chiar Comandantul Regimentului, să fie împușcat pe loc” [1, 235].

Păstrarea disciplinei militare prin forme extrem de represive era confirmată și de alți prizonieri (Bogomolov Leonid, Belinski Alexei, Morozov Alex), care veneau cu exemple concrete, la care au fost martori, despre împușcarea soldaților, care se retrăgeau fără ordin, de către comandanți sau comisarii politici. Ca o

* Din cauza restricțiilor de volum, documentul respectiv nu îl publicăm aici, urmând să-l introducem în circuitul științific, în unul din studiile noastre ulterioare.

măsură de disciplinare era și propaganda tot mai puternică din unitățile operative desfășurată de comisarii politici. Aceștia spuneau soldaților că cei făcuți erau împușcați de trupele româno-germane, după ce erau într-un mod cumplit maltratați. Se mai spunea că este practică „castrarea bărbaților și femeilor, spre a opri dezvoltarea poporului ucrainean” [1, 192-193].

Cu toate acestea, moralul militarilor sovietici din apărarea Odesei era scăzut. Ei considerau că Odessa oricum va cădea și rezistența lor este inutilă, că sunt trimiși de comandanții lor la moarte sigură, fără niciun rost [1, 228-229].

Prizonierul Rilic Grigore a confirmat starea morală deplorabilă a soldaților sovietici care apărau Odessa. Unitățile lor erau într-o continuă retragere, dezorientate, fără a mai crede în victorie. În schimb, ofițerii considerau că „vor sosi ajutoarele și că până la urmă vor învinge”. Ei își explicau retragerea ca fiind o manevră tactică („Comandantul Superior știe ce face”) și erau încrezuți că „va sosi momentul când vor putea lua inițiativa operațiunilor”. În același context, el spunea că armata are ordin „să apere Odessa, fără gând de retragere”, deoarece „acest port este cheia Mării Negre și, în caz de pierdere, ar da inamicului posibilitatea să-și instaleze baze, care implicit ar înlesni căderea regiunii petrolifere de la Baku – Batum etc.” [1, 224-227].

Foarte mulți soldați se automutilau (împușcături în pulpă sau în palmă) și aceste acte nu erau condamnate de camarazi. Aveau loc și mutilări reciproce [1, 317].

Despre situația din orașul Odessa a relatat și dezertorul Svetlicinîi Gleb, de 54 de ani, domiciliat în Odessa. Era artist la Teatrul de Operă și Balet din Odessa. A fost mobilizat la săpat tranșee și a lucrat „cu majoritate femei și vreo 50 de bărbați”. Apoi, bărbații au fost luați pe 24 august pe front. În ziua următoare Svetlicinîi a trecut linia frontului și s-a predat trupelor române.

Despre situația din oraș el a povestit următoarele: „Orașul este baricadat la fiecare colț de stradă cu saci de nisip, bare de fier și sârmă ghimpată. [...] În Odessa armată nu mai este. Tramvaiele circulă normal. Președintele Consiliului Municipal Calcenko a propus predarea orașului, pentru că nu au alimente decât pentru 10 zile. Propunerea a fost respinsă de membrii partidului. Evacuarea din Odessa pe mare este imposibilă din cauza avioanelor române. În gara Dalniki sunt multe vagoane pline cu diferite încărcături destinate evacuării, cari au rămas pe loc. Fabricile demontate au fost de asemenea încărcate în aceste vagoane. Toate locomotivele au fost evacuate cu vapoarele. Predarea orașului s-a discutat pe la 10 august, însă organizația partidului bolșevic s-a opus. În Odessa sunt cca 400.000 locuitori care nu au mâncare nimic. Populația totală este de 700.000 de oameni. Alimente nu sunt. Pentru o pâine aștepți 2 zile la rând, altfel altul îți ia locul și nu ai pâinea. Panica este mare când apar avioanele românești. Carne nu există. Țăranii nu vor să primească bani rusești, din care cauză nu vând nimic. Orașul este bombardat încontinuu. Strada principală este distrusă de bombardamente aeriene. Cel mai puternic bombardament a fost în ziua de 23 iulie. În oraș populația evreiască formează 2/3 din numărul total [al populației] și jumătate din ei sunt evacuați. În Odessa se găsește multă miliție călare, refugiată din toată Ucraina de Sud-Vest. Organizația comsomolistă din oraș este foarte activă și recrutează oameni pentru front. Comsomoliștii sunt înarmați cu revolvere Nagant. Majoritatea sunt evrei. Toată populația din centrul orașului este evacuată la câmp și în suburbii. Fabricile le-au aruncat în aer. În caz de cădere a orașului, vor fi aruncate în aer toate instalațiile. Uzina electrică încă lucrează, dar orașul nu are lumină” [1, 213].

Sintetizând datele obținute de la militarii români, la 27 august 1941 Centrul „B” a dat următoarele aprecieri activității inamicului pe câmpul de luptă: „a) Este specialist în ceea ce privește camuflarea. Folosește foarte bine terenul. Te lasă să te apropii până la 5-10 metri, când deschide focul, fără ca – până aici – să fi fost observat; b) Folosește Brandt-urile cu foarte multă eficacitate. Trupele noastre sunt îngrozite de efectul acestora, al căror calibru este de 45, 50, 52, 107 și 120 m.m., ultimele două trăgând chiar până la 6.000 m; c) Trage foarte bine: un singur tun antitanc a putut scoate din luptă 8 care de luptă de ale noastre; d) Este fanatic. S-au văzut luptători sovietici care au tras și aruncat grenade până în momentul când carul nostru de luptă a trecut peste el, fără a se fi predat; e) Întrebuințează sticle cu benzină, pentru aprinderea carelor, aruncând sticla în șenilă. Prin spargerea sticlei, benzina se împrăștie, iar tubul din interior, cu materie inflamabilă, provoacă aprinderea benzinei, care – la răndu-i – în contact cu uleiul de la șenilă, incendiază carul; f) Este perfid. Exemplu: ridică mâinile în sus, în semn de predare, strigând: *Tovarișci, predaiomsea*. La apropierea ostașilor români, mitralierele lor intră în acțiune, secerându-i. [...] Și alt exemplu: întrebuințează brasardele galbene, în special în incursiuni, pentru a induce în eroare trupele noastre; g) Sunt maeștri în organizarea terenului, întrebuințând totdeauna perdelele de protecție, aflate pe teren, cari pe hartă nici nu sunt trecute.

O Companie numai, bine amplasată la teren, este capabilă să oprească înaintarea unei întregi Divizii, prin acțiuni de flanc bine alimentate cu foc, organizând, din loc în loc, curse. [...]. Impune el câmpul de bătaie pe anumite direcțiuni, pe cari totdeauna le predomină. Manevrea foarte bine în retragere; h) Cu o Baterie de artilerie grea (numai 3 tunuri) și 2 de câmp a fost în stare să facă față, în foarte bune condițiuni, în sectorul unei întregi Divizii românești, executând tot felul de trageri și, în special, de hărțuială; i) Nu face economie de munițiuni. Într-un câmp de luptă, în urma sovieticilor retrași, s-au văzut adăposturi improvizate din lăzi de munițiuni și grămezi întregi de mii de tuburi trase, alături; j) Tatonează, prin deschidere de foc în diferite puncte ale frontului, pe trăgătorii noștri, pentru a le stabili conturul și forța. De cele mai multe ori, ai noștri le-au făcut jocul, răspunzând pe toată linia și indicându-le astfel atât poziția ocupată, cât și tăria dispozitivului, consumând inutil cantități enorme de munițiuni. În felul acesta, la o Divizie s-au consumat 126.000 cartușe într-o zi, fără ca morții și răniții sovietici să fi depășit cifra de 600 oameni" [1, 167-168].

În privința trupelor române, aceeași sinteză semnală: „a) Arată timiditate în toate acțiunile. Această timiditate este – în bună parte – imprimată de comandanții înșiși, cari nu impulsionează la timp exploatarea unui succes în câmpul tactic. La aceasta se mai adaugă groaza ce-i stăpânește în urma efectului proiectilelor de Brandt rusești. Se pare că rușii au prins această slăbiciune a ostașului român și o speculează la maximum. b) Nu se cunoaște îndeajuns întrebuintarea Brandt-urilor. [...]; c) Baza de foc de mitraliere nu se formează; d) S-a remarcat că activitatea comandanților de Batalioane, comandanților secunzi și a comandanților de Regiment pe câmpul de luptă este mult redusă; în schimb, această activitate este compensată de cea a ofițerilor inferiori și a Domnilor Generali, Comandanți de Mari Unități, foarte des văzuți și întâlniți până în primele linii; e) Nu se folosește bine terenul; [militarii] se leagă de șosea sau creste, ceea ce atrage cu ușurință focul inamic; f) Nu se curăță bine localitățile. Au fost cazuri când unități românești au dormit în același cantonament cu unități sovietice și a doua zi sovieticii, trezindu-se mai devreme și dând peste români, au început lupta la grenadă, producându-le mari pierderi (cazul unui Batalion de R.[egimentul] 22 I.[nfanterie]); g) Se anunță atacul cu 7-8 ore înainte, ceea ce face ca trupa să stea sub presiune, iar prin anumite mișcări pregătitoare să se descopere inamicului intențiunea. Alteori, ordinul de atac sosește cu întârziere. [...]. Aceasta dă loc la acțiuni desperate, stânjenind coordonarea în câmpul tactic; h) Nu se exploatează succesul unei acțiuni (unitatea respectivă – *n.n.*) agățându-se de obiectiv, când, de cele mai multe ori, ar fi trebuit să împingă [atacul] după inamicul care se retrăgea. Au fost cazuri când inamicul, fugind și văzând că după el nu vine nimeni, s-a oprit și a trimis patrule de contact înapoi, pentru a vedea unde sunt românii, înapoindu-se și regroupându-se pe poziția ce ar fi trebuit să fie ocupată de români. Efectivele se reduc pe câmpul de luptă prin reaua-credință a unora dintre ostași. Un exemplu: la căderea unui rănit, se reped câte doi ostași ca să-l conducă înapoi, chiar dacă rana este foarte ușoară și rănitul s-ar putea transporta singur. Însoțitorii nu apar decât după sfârșitul luptei. [...]. Din acest punct de vedere, se remarcă lipsa de organizare a asistenței medicale pe câmpul de luptă. Nu există cuib de răniți la Campanie și nici post de prim ajutor la Batalion și de aceea ostașii profită și fac ce vor; i) Echipele de împrospătare cu munițiuni la Companii, profitând de lipsa de control și întrebuintare, rămân în urmă și se dedau la acte nepermise de furțișaguri prin sate; j) În dosul frontului, nenumărați soldați rătăciți, cu sau fără intențiune, de unitățile lor. [...]. Alții, încă de la trecerea Prutului și a Nistrului și-au pierdut unitățile și le caută și astăzi. Sunt parte dintre ei arestați la Companiile de Poliție ale marilor Unități, așteptând să li se facă acte de dare în judecată, când locul lor ar fi cu mult mai indicat pe linia de luptă, unde efectivele se resimt atât de mult”.

Printre lipsurile și nevoile de la unități, care scădeau forța combativă a ostașului român, erau semnalate: hrana dată ostașilor o dată pe zi, în timpul nopții (era propusă acordarea hranei de rezervă, pe care soldatul să o poată consuma în timpul zilei); lipsa tutunului la ostașii din linia întâia; foarte mulți soldați erau plini de paraziți; insuficiența îmbrăcămintei și a încălțăminte; activitatea defectuoasă a poștei militare (care afecta moralul soldatului).

Referitor la folosirea tancurilor în lupte, era subliniată defectuoasa folosite a tancurilor în grupuri mici, precum și inadmisibilitatea defectării tancurilor după 3-4 km parcurși, așa cum se întâmpla. În schimb, era lăudată cooperarea dintre artilerie și infanterie. Artileria trăgea foarte bine, lucru remarcat atât de ostașii români, cât și de prizonierii sovietici [1, 168-170].

La 1 septembrie 1941, prizonierul lt. aviator Radionov Leonid a furnizat informații importante despre aviația sovietică – unități (staționate în principal în Crimeea), performanța aparatelor de zbor din dotarea Armatei Roșii (a cinci tipuri de avioane) etc. [1, 220-223].

În aceeași zi, spionul Radionov Mihail (cu numele identic cu cel al prizonierului aviator) a relatat despre modul de recrutare a spionilor și teroriștilor de către N.K.V.D.-ul din Odessa (el fiind unul dintre cei recrutați și instruiți). În clădirea fostului Sanatoriu Dzerjinski, „de la sfârșitul liniei de tramvai Nr. 17”, erau aduși indivizi din închisoarea orașului Odessa, în vederea instructajului pentru misiuni de spionaj și terorism. Pregătirea dura până la o săptămână de zile, cursanții fiind instruiți cum să se comporte pe teritoriul inamicului, cum să culegă informații despre trupele româno-germane, cum să întrebuințeze grenadele, dinamita, cum trebuie distruse podurile, liniile telefonice și telegrafice. Lor li se prezentau „indivizi cari se întorceau din misiune, menționând că și-au făcut datoria de comuniști și că aceștia vor fi decorați”. Printre cursanți erau și femei, pregătite pentru misiuni de spionaj.

Spionul spunea că el știe sigur că au mai fost trimise echipe de spioni în Basarabia, prin Limanul Nistrului. El a fost trimis, cu încă doi bărbați și o femeie – originară din Cetatea Albă și fostă studentă la Iași – într-o misiune de șase zile (19-24 august), pentru a culege informații despre trupele române.

La sediul N.K.V.D.-ului din Odessa, Radionov a văzut „o mașină infernală, care era păzită și care trebuia pusă în funcțiune pentru a arunca clădirea în aer” [1, 209]. Această informație, din păcate, se va confirma: la 22 octombrie 1941, clădirea N.K.V.D.-ului a sărit în aer, luând viața a 86 de militari români, 15 militari germani și 2 civili [7, 158-159].

Eliberarea deținuților din închisoarea orașului Odessa era confirmată și de alți prizonieri, care spuneau că au fost scoși din închisoare deținuții care aveau până la cinci ani de condamnare, pentru a fi trimiși pe front; deținuții cu un termen mai mare de condamnare, inclusiv deținuții politici, au fost evacuați în interiorul U.R.S.S.

La 3 septembrie 1941 a fost prezentată o „notă informativă” consistentă, cu nr. 190, elaborată în baza informațiilor oferite de prizonierul Blekerov Vladimir. Acesta declara că „din primele zile ale războiului, populația Odesei și din colhozurile învecinate a fost mobilizată pentru lucru. Femeile de la 17 până la 50 de ani și bărbații de la 17 până la 55 de ani au fost luați la săpatul tranșeelor și [la] diferite lucrări de organizare a terenului. [...] Trupele nu sapă șanțuri, decât cu rare excepții (amplasamente de mitraliere și artilerie). Orașul Odessa este baricadat în prezent cu material scos din pavaj, saci cu nisip și materiale de fierărie”. Prizonierul spunea că la apărarea orașului vor fi folosite: „Unitățile care se retrag de pe front spre Odessa, de-a lungul căii ferate; Garnizoana orașului de pe lângă comandamentul Districtului Militar Odessa. Batalioanele de asalt; Unitățile de rezervă (organe de mobilizare); Miliția orașului; Întăriri venite pe Mare, de pe frontul Mării Negre, în special flota Mării Negre (artilerie de coastă, bastimente, hidroaviația). [...] Toată speranța apărării Odesei stă în flota Mării Negre, în aviație și hidroaviație. [...] Apărarea orașului se bazează de asemenea pe lupta de stradă, la care va trebui să ia parte toată populația orașului (muncitorii din fabrici sunt organizați în Batalioane, constituite în fiecare fabrică încă de la începutul războiului)”.

Prizonierul mai atrăgea atenția că „bătălia [de] la Odessa va fi foarte crâncenă, pe motivul că, odată cu luarea Odesei, se termină cu Frontul Sudic, Sovietele pierzând ieșirea la Marea Neagră în acest sector”.

Prizonierul insistă și pe folosirea mai largă a armei propagandistice. El spunea că este necesară o mai deasă lansare din avioane a manifestelor adresate soldaților sovietici, care erau cu moralul zdruncinat (nu mai vroiau să lupte). Folosirea acestui mijloc putea cruța viața unui număr mare de persoane, din ambele părți. Prizonierul spunea că aceste lansări trebuie să fie mai precise, deoarece, de câte ori a văzut lansări de manifeste, ele ajungeau ori în câmpul gol, ori în liniile românești.

Situația militară și psihologică era în favoarea trupelor româno-germane, deoarece, după cum spunea prizonierul, „în 24 ani de stăpânire sovietică n-a văzut niciodată o astfel de zăpăceală, dezorientare și dezorganizare în rândurile comandanților. Înjurări, neînțelegere între cei mai mari, amenințări cu revolverul, disperare, iată starea de spirit, moralul în rândurile trupei roșii. De remarcat că, cu tot pericolul de a fi executați pentru trădare ca prizonieri, atât luptătorii, cât și familiile acestora, în nicio campanie a Armatei sovietice (cu Japonia, Polonia și Finlanda) nu au fost dezertări în masă, în rândurile trupei, ca în războiul actual”.

Prizonierul estima că „Odessa va cădea peste 5-6 zile (în realitate a căzut doar în data de 16 octombrie – *n.n.*), populația civilă a orașului fiind pregătită să primească armatele învingătoare. Starea de asediu, întunericul din oraș, canonada de artilerie zi și noapte au exasperat populația orașului. Portretul lui Stalin și ale celorlalți fruntași comuniști au fost demult arse în foc. Toți își pun aceeași întrebare: ce stăpânire va veni? Acest lucru nu se știe!” [1, 243-247].

Despre necesitatea amplificării acțiunii propagandistice vorbeau și agenții Mălai Mare și Crăciun Volodea. Ei au fost în Odessa și au văzut acolo basarabeni evacuați de autoritățile sovietice, despre care propaganda

sovietică spunea că aceștia „fug de teroarea fasciștilor”. Așa că era necesară o activitate propagandistică românească mai intensă, care să explice că dezertorii nu vor păți nimic. Mulți civili și militari sovietici nu fugeau peste linia frontului, fiindu-le frică că vor fi torturați și executați, preferând să suporte dezastrul războiului [1, 553].

La 12 septembrie 1941, Centrul „B” a înaintat „nota rezumativă” cu rezultatul exploatării informative a prizonierului sovietic Konovalenko Donat. Acesta a relatat despre dispozitivul Regimentului 31 Infanterie (cu postul de comandă la Iosefsthal) din care a făcut parte și s-a pronunțat asupra acțiunii trupelor române: „Artileria acționează mai mult asupra localităților, comunicațiilor și rezervelor. Aruncătoarele Brandt acționează foarte eficiente. Infanteria română acționează timid, nu folosește terenul, nu face salturi cu repeziciune dintr-o poziție pe alta. [...] Aviația română în ultimul timp este aproape inexistentă. Patrulă de 3-4 avioane evoluează din când în când, fără a acționa prin foc”. Fiind întrebat, cât crede că va mai rezista Odessa, prizonierul a spus: „Cu actualul Comandament român și cu forțele aflate pe front, așa cum ele sunt conduse și acționează, apărarea Odesei va mai putea dura încă circa 20-30 zile” [1, 375-377].

La 26 septembrie 1941, Centrul „B” a prezentat o „notă rezumativă” asupra mai multor documente militare sovietice capturate și traduse. Din studiul lor reieșea că aprovizionarea trupelor sovietice se făcea destul de greu, din lipsa mijloacelor de transport; în noaptea premergătoare atacului, prin incursiuni (executate de voluntari), sovieticii urmăreau capturarea de militari inamici, în vederea stabilirii dispozitivului militar advers; bătaia în unități era practică pe scară largă etc. [1, 644-648].

În urma schimbului de informații cu autoritățile militare germane, Centrul „B” a adus la cunoștință, la 14 septembrie 1941, despre galeriile subterane de la Odessa, care prezentau un mare pericol pentru securitatea trupelor și autorităților româno-germane: „O mare parte din orașul Odessa este așezat pe un teren de piatră galbenă calcaroasă (Terțiar), având excavațiuni subterane. Din această rocă, care cuprinde scoici, case de melci etc., sunt construite, în marea lor majoritate, casele din Odessa. Deoarece la suprafața terenului nu există cariere (exploatațiuni de piatră), care să fi fost exploatate, se poate conchide că exploatarea s-a făcut din galerii a căror întindere trebuie să fie mare (avându-se în vedere mărimea orașului). Prezența acestor subterane a fost stabilită din timp de către geologii[i] militari. Intrările erau în special puțurile de mină și pivnițele, și multe pivnițe ale caselor (clădiri oficiale, etc.) sunt în legătură cu galeriile subterane. Nu este cunoscut dacă toate galeriile comunică între ele și mai degrabă trebuie presupus că există o compartimentare. Este stabilit în mod precis că aceste galerii (scobituri subterane) se găsesc pe de o parte în zona dintre port și coastă imediat la Sud (de port) și o vâlcea ușoară (o slabă denivelare) la Vest de orașul vechi. În malul abrupt, la Sud de port, se deschid câteva galerii de mină, dar nu se cunoaște deloc dacă aceste galerii duc la încăperi mai mari. În orice caz, aceste intrări pot fi ușor folosite și serveau pentru scoaterea molozului. În orice caz, pot fi găsite mai ușor decât intrările aflate în oraș. În medie, excavațiunile se află la 10-15 m adâncime, însă unele pot fi și la o mai mică adâncime. S-a întâmpnat chiar ca unele case să se prăvălească (fiind construite pe excavațiunile puțin adânci). Aceste excavațiuni sunt proprietatea municipiului și existau planuri ale acestor galerii și intrări. Aceste planuri n-au fost încă găsite. Pe timpuri, înainte de sosirea țarilor în Odessa, galeriile erau cercetate de poliție numeroasă, deoarece se temea de atentate cu dinamită. Acest pericol există azi în cel mai înalt grad [...]”. Era atrasă atenția asupra necesității cercetării amănunțite a intrărilor în catacombe, pentru a înlătura eventualele pericole ce puteau veni din subteran [1, 593-595]. După cum s-a adevărit ulterior, în catacombele Odesei s-a ascuns o importantă grupare de partizani sovietici, conduși de căpitanul Aleksandr Molodțov, care urma să acționeze împotriva autorităților românești [7, 174-181]. La această „notă” era atașată și o schiță a catacambelor Odesei, primită de la autoritățile militare germane [1, 593].

Tot de la autoritățile militare germane s-a putut afla că „catacombele din Odessa se întind aproape pe sub întregul oraș. În cartierul evreiesc Moldovanca se găsesc peste 100 de intrări, o parte zidite, o parte ascunse în case. O parte din aceasta se întrebuițează ca adăposturi A.[nti] A.[erine], o parte ca depozite de munițiuni, în multe cazuri este pericol de dărâmare”. La „notă” era atașată o hartă cu intrările cunoscute în catacombe, aflate pe litoralul Mării Negre [1, 590].

Informații importante despre catacombele Odesei au fost furnizate de Centrul „B” la 2 octombrie 1941, în urma interogării civilului Kononerenko Stepan, venit benevol în satul Catargi pentru a da informații trupelor române. Despre galeriile subterane de la Odessa acesta a declarat următoarele: „Între satul Nerubaiskoe și Odessa există un tunel de [o] lungime [de] circa 6 km, în zig-zag, având dimensiunea între 3-4 metri lungime și 2 ½ meri înălțime. Tunelul acesta începe de la liziera de Nord a satului Nerubaiskoe (la circa 100 metri Est

de drumul ce vine dinspre Fomina Balca). O altă intrare, care comunică cu același tunel, se găsește tot la liziera de Nord a satului Nerubaiskoe, la circa 200 metri Vest de același drum. Mergând pe acest drum, circa 300 metri spre Sud, în interiorul satului Nerubaiskoe, din partea de Vest, se găsește o gură de beci, care de asemenea comunică cu tunelul de mai sus. Iar la distanță de 1.000 metri, în partea stângă, se găsește o a doua gură de beci. În interior, aceste catacombe au mai multe ramificații, care merg pe sub satul Nerubaiskoe, iar tunelul principal se continuă până sub satul Usatovo, unde are o altă serie de ramificații. La circa 400 metri Vest de Biserica din Usatovo, se găsește o intrare care comunică cu tunelul de mai sus. De ambele părți ale pâraiașului, care trece prin satul Usatovo, de la Sud spre Nord (ce se varsă în Limanul Hagibei), sunt o serie de intrări în catacombe, cu următoarele denumiri: *Pașcovo Vîezd* (în partea de Est a pâraiașului), *Hrișovo Vîezd* (la intrarea pâraiașului în sat) și *Borodatovo Vîezd* (la Vest de pâraiaș, aproape de liziera de Sud a satului). Toate aceste intrări comunică între ele și se concentrează împreună cu *Pașcovo Vîezd*, continuându-se până la mijlocul satului Kuialnik. Aici, ieșirea din catacombă se află în curtea locuitorului Ivanov Vasili Ivanovici, ce se află la mijlocul satului". Kononerenko Stepan a mai indicat pe hartă intrările în catacombe din localitățile Krivaia Balka, Holodnaia Balka, Fomina Balka, Usatovo, Odessa. Se mai aducea la cunoștință că „catacombele specificate mai sus, din satele Usatovo și Nerubaiskoe, au posibilitate să adăpostească, în bune condițiuni, foarte mulți partizani și chiar trupe. Aceasta deoarece o mare parte din puțurile din aceste sate sunt construite în așa mod, încât au comunicație cu catacombele, care, în general, sunt la o adâncime între 10 și 15 metri. Prin aceste puțuri, sub masca scoaterii apei cu găleata, se poate transmite mâncare, armament, muniții etc. În anii 1918 și 1919 aceste catacombe erau folosite de grupe de partizani comuniști, care luptau contra armatei albe și armatelor germane. Se recomandă ca la ocuparea acestor sate toate puțurile să fie sever controlate pentru a face impracticabilă eventuala folosire a lor în felul de mai sus” [1, 627-629].

Operațiunile militare pentru cucerirea Odessei au demonstrat o dată în plus importanța informațiilor în fundamentarea deciziilor tactico-operative. Monitorizarea continuă a acțiunilor inamicului a presupus realizarea recunoașterilor prin patrulare și agenți acoperiți infiltrați în apropierea liniilor inamice; interogări ale prizonierilor și dezertorilor, care au permis identificarea unităților și a subunităților sovietice, a pozițiilor ocupate în câmpul de luptă, a direcțiilor sau intențiilor de retragere etc.

Bibliografie:

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Chișinău, Fond 706, inv.2, d.4.
2. BORCESCU, T. Depoziția martorului lt.-col. Traian Borcescu, fost șef al serviciului secretariatului S.S.I., audiat în ziua de 12 noiembrie 1945, de către acuzatorul public Dumitru Săracu. În: Matatias Carp. *Cartea Neagră. Suferințele evreilor din România. 1940-1944*. Cu o prefață de dr. Al. Șafran, Șef Rabin al Cultului Mozaic din România. Ediția a II-a. În III volume. București: Diogene, 1996, vol.II, p.48-54.
3. LISSIEVICI, I. Amintirile unui fost lucrător în Serviciul de Informații al statului. În: Cr.Troncotă. *Glorie și tragedii. Momente din istoria serviciilor de informații și contrainformații române pe Frontul de Est (1941-1944)*. București: Nemira, 2003.
4. MORARU, P. *Informații militare pe frontul de est*. București: Editura Militară, 2005.
5. MORARU, P. *Armata lui Stalin văzută de români*. București: Editura Militară, 2006.
6. MORARU, P. *Momente din activitatea serviciilor secrete ale armatei române pe frontul din răsărit. Istorie în documente. 1941-1944*. Colecția „Documente”. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. București, 2009.
7. MORARU, P. *România și bătălia informațiilor între Prut și Bug (1940-1944)*. București: Editura Militară, 2011.
8. MORARU, P. *SMERȘ în Basarabia. 1944-1954*. București: Editura Militară, 2013.
9. STĂNESCU, N.D. *Întâmplări și oameni din Serviciul Secret / Cuvânt înainte, note și selecția textului M.Ștefan și Gh.Neacșu*. București: Editura enciclopedică, 2002.
10. SUVOROV, V. *Spărgătorul de gheață. Cine a declanșat al doilea război mondial?* Iași: Polirom, 1995.
11. TRONCOTĂ, Cr. *Glorie și tragedii. Momente din istoria serviciilor de informații și contrainformații române pe Frontul de Est (1941-1944)*. București: Nemira, 2003.

Prezentat la 21.04.2014